

Geliş Tarihi: 14.09.2021

Kabul Tarihi: 23.09.2021

Doi: <https://doi.org/10.52817/oguztad.995591>

KADİM ŞAMANLIKTAN ANADOLU’NUN VELİLERİNE/DELİLERİNE: MALATYA ÖRNEKLEMİ*

Fatih SOLMAZ**

ÖZET

Kadim şamanlıkla Anadolu’daki mecnunluk/meczupluk veya delilik arasında kesintisiz bir bağ vardır. Kutsalla içkinliği ifade eden şamanlık ile ilahi olanla yakınlığı, masivadan sıyrılmayı yansıtan delilik (velilik) Türk kültüründe benzer özellikler göstermektedir. Giyim tarzı, kıyafetleri, konuşmaları, hareketleri ve esrimeyle ruhlarla iletişime geçen şaman, delilerin (velilerin) atasıdır. İslam dininin etkisiyle, çağa ve bölgeye göre değişiklik göstererek gelişen/değişen ve dönüşen şamanlık çeşitli şekillerde yeniden hayat bulmuştur.

Geçmişten günümüze, şamanlık, bahşılık, ozanlık, dervişlik, abdallık, mecnûnluk ve meczupluk adları altında gelen ve aklın sınırlı duvarlarını aşarak hakikate yaklaşma, onu seyretme ve onunla (ilahi olanla ya da kötü ruhlarla) hemhal olma olarak adlandırılan ve kendisinden geçmeyi ifade eden delilik (velilik) üzerinde durulması gereken bir konudur.

Kültür tarihimizde önemli bir yer teşkil eden delilik hakkındaki düşünceler Malatya yöresinde de varlığını devam ettirmektedir. Bu çalışmada, Malatya’da yaşayan deliler etrafında meydana gelen anlatılar, şamanlık geleneği ile karşılaştırılarak kültürel bağlamda delilik olgusunun toplum tarafından nasıl görüldüğü ve deli addedilen insanların hangi yönleriyle şamanlara benzediği ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Folklor, Şaman, Deli, Delilik, Malatya.

FROM ARCHAIC SHAMANISM TO THE SAINT/CURATORSHIP OF ANATOLIA: MALATYA SAMPLE

ABSTRACT

There is a seamless connection between ancient shamanism and the madness/insane or deranged in Anatolia. The shamanism that expresses the sanctity and the proximity to the divine, the madness that reflects the stripping of world, show similar characteristics in Turkish culture. The shaman, who communicates with spirits through clothing style, clothes, speeches, movements and fencing, is the ancestor of the lunatics (madness).

From the past to the present, shamanism, grace, barding, dervishness, vandering dervish, madness (darenged) are an issue that should be emphasized by the conception, which is called to approach the truth by crossing the limited walls of the mind, to watch it and to be with it (with the divine or the evil/gnome) and to pass through it.

* Bu çalışmanın yapılması hususunda beni yönlendiren ve deneyimlerini paylaşan kıymetli hocam Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu’na teşekkür ederim.

** Doktora Öğrencisi; Hacettepe Üniversitesi, Türk Halkbilimi, solmazfatih93@gmail.com ORCID ID: 0000-0003-4777-1649.

Thoughts about insanity, which is an important part of our cultural history, continue to exist in Malatya region. The aim of our study is to compare the narratives that occur around the lunatics living in Malatya with the tradition of shamanism. This study reveals how the phenomenon of madness in a cultural context is seen by society and in what aspects people who are considered crazy resemble shamans.

Keywords: Folklore, Shaman, Crazy, Insanity, Malatya.

GİRİŞ

Delilik; hem psikolojik hem dinî, hem felsefî hem de kültürel bir olgudur. Hayatın hemen her alanına hitap eden bu kavram birbirinden farklı anlamları da içerisinde barındırmaktadır. Türkçede tilfe/tilve, teli, telve, tilli şekillerinde kullanılan deli kelimesi, Türkçe sözlükte “cinnet” ile karşılanmaktadır (TDK, 2001, 617). Aralarında nüans farkı olmasına rağmen genellikle mecnun (romantik âşık) ve meczup (ilahî olana âşık) kelimeleri de delilik kavramının karşılığı olarak kullanılmaktadır. Arapça kökenli bir kelime olan mecnun; deli, zincirle bağlanmış kişi, âşık (Pala, 2012: 110) anlamlarına gelmekte olup Arap, Fars ve Türk edebiyatları sahasında, sözlü ve yazılı anlatımın en belirgin kahramanı olan Kays ile ilişkilendirilmektedir. Meczup ise cezbeye tutulmuş, Allah aşkı ile kendinden geçmiş (Pala, 2012: 301) derviş, evliya, abdal anlamlarını ifade etmektedir.

Tıp biliminde delilik mefhumu, sinir sisteminde kimyasal dengesizliklerden dolayı oluşan hastalık olarak tanımlanır. Sebepleri arasında fiziksel hasarlar olabileceği gibi, çok ağır geçen depresyon veya zihnin aşırı çalışmasından dolayı kontrolden çıkması da zikredilmektedir. Kısaca delilik; düşünce, inanış ve davranışlar bakımından, toplumun geneli tarafından kabul görmüş hal ve davranışlarından farklı olma durumudur¹.

M. W. Dols'a göre delilik ve akıllılık arasındaki ince çizgi belirsizliğini daima korumuştur, fakat genellemek gerekirse delilik; belirli bir zamanda belirli bir yerdeki sosyal grubun anormal ya da oldukça akıldışı görünen davranışdır (2013: 21). Doğada her varlık kendisini karşısındakiyle yani zıttı ile tanımlar, yani her kavram veya insanı niteleyen her sıfat kendini tanımlayabilmek için zıddına ihtiyaç duyar. Bu bağlamda akıl ancak akıldışının, delilik ise normal davranışın ötesindeki kimlikle tanımlanabilir (Çermeli, 2020: 13).

Kültür tarihimizde ve edebî anlatılarda delilik, Hz. Âdem ile Havva'ya kadar gitmektedir. İnsanlığın ilk nüvesi olan bu kişiler Türk mitolojisinde Törüngey ve Ece'dir. Her ikisi de delidirler, çünkü yasakları ihlal edip cennetten kovulmuşlar ve hayatın zevkine kapılarak akıllarını arka plana itmişlerdir (Bayat, 2018: 9)

Kamlık, şamanlık, mecnunluk, meczupluk, muvellehlik kavramlarını açmak ve açıklamak konunun daha anlaşılır kılınması için elzemdir. Kamlık/şamanlık, dinî bir görevi temsil etmekte olup ilahî delilik (Mecânînü'l-Hak) olarak da nitelenmektedir. Bu delilik Allah'ın mutlak güzelliği karşısında ilahi aşkla yanmayı ve akılı bu aşk karşısında yitirmeyi ifade etmektedir. Velilik, abdallık, dervişlik bu deliliğin farklı adlarıdır. Mecnunluk, Kays'a binaen adlandırılan romantik delilikten ilahi deliliğe giden uzun ve meşakkatli bir aşk yoludur. Leyla ile Mecnûn hikâyesi, beşerî aşktan sıyrılıp ilahi olana vasıl olmayı anlatan bir delilik anlatısıdır. Başlangıcı

¹ Ayrıntılı bilgi için: <https://www.psikolojik.gen.tr/delilik.html> (Erişim Tarihi: 05.05.2021).

romantik olan bu deliliğe bir diğer örnek Yusuf u Züleyha² hikâyesidir. Halk edebiyatı anlatılarında da beşerî delilikten ilahi deliliği giden yolu anlatan benzer hikâyeler mevcuttur. Tahir ile Zühre, Kerem ile Aslı, Âşık Garip ile Şahsenem, Elif ile Mahmut, Abbas ile Gülgez, Arzu ile Kamber³ beşerî aşkla ilahi deliliğe ulaşan kahramanları anlatmaktadır. Bu anlatılar kurgusal ve romantik deliliği/veliliği ele almaktadır. Meczupluk ise cezbeyle gelen anlamından türeyen ve ilahî aşkla aklını yitiren, Hakk'a vasıl olmuş veli demektir. Bu kavram, İslamî dönemde kadim Türk kültürünün başat ögesi olan şaman/kam evliya kültü içerisinde de kendine yer bulmuştur. Meczupluk, şamanlığın İslam dini içerisindeki değişmiş ve dönüşmüş delilik şeklidir. Yine meczupluk yerine muvelleh adı da sıkça kullanılmaktadır. Muvelleh, Arapça *veleh* kökünden türetilmiştir. *Veleh* kelimesi ise hüznün, şiddetli vecd, üzüntü, sevinç veya korkudan dolayı aklın gitmesi, hayrete düşmek, çılgına dönmek, kendini kaybetmek gibi anlamlara gelmektedir (Öztürk, 2012: 36). Muvelleh, sûfi çevrelerde kullanılmaktadır ve ilahi aşkla kendinden geçmeleri ifade etmektedir.

1. Türk Kültüründe İlk Deliler: Şamanlar (Kamlar)

Altay Türklerinde *kamlık* olarak adlandırılan şamanlık, Altay ve Sibiryalı halklarının ilkel ruh inançlarına dayanan bir dünya görüşüdür. Türk kültüründe ve inancında şamanlık, bilinen ilk deliliktir. Şamanlar içlerine cin ya da kötü ruhların girdiği insanlardır. Şamanlar genelde kötü ruhların kurbanıdır ve birkaç istisnai durum dışında iyilik yapmakla görevlidirler (Bayat, 2018: 35). Bu yönüyle şamanlar kötülüğü iyiliğe çevirmeye çalışmaktadırlar.

Şamanların bazıları ise şeytana tapar ve kötülüğün emrinde olan ruhları geceleri çadırlarında bir araya getirirler, çadırın ortasına pişmiş et koyarlar ve şaman/kâhin ya da *kam* büyüsüne başlar ve davulunu sertçe yere vurur. Bir anda çıldırmış gibi davranmaya başlayan şaman/kamı çadırdakiler bağlarlar. Karanlık bastıktan sonra kötü ruh gelir, büyücü ona et sunar ve kötü ruh onlara kehanetler hakkında bilgi verir (Harva, 2015: 364). Esrime tekniğiyle ruhlarla iletişime geçen ve iyi ruhları gökyüzüne kötü ruhları yer altına götüren şamanlar; sıra dışı davranışları, toplumdaki uzakta yalnız yaşamaları, dillerinde manası bilinmeyen kelimeler kullanmaları ve şekil, kıyafet açısıyla da farklılık oluşturmaları ile dikkat çekerler.

Bir insanın şaman olması ya ruhlar tarafından seçilmesi ya da yaşlı şamanların talimat/icazet vermesiyle olur. Şaman olarak seçilen kişi, bir şamanın ruhu ya da ölü şamanların ruhları tarafından şaman olmaya çağrılır. Böyle bir durumla karşılaşan birey; psikolojik kriz geçirir, dalgınlaşır, yalnız olmak ister, uykusunda şarkılar söyler ve sık sık bayılarak şuurunu kaybeder (Günay, 2015: 44). Görüldüğü üzere şamanlığa davet alan aday psikolojik ve ruhsal olarak bazı krizler yaşar. Delilik de bundan çok farklı değildir. Zira deliler de sık sık bayılmakta, şarkılar söylemekte ve yalnız yaşamayı tercih etmektedirler.

Şamanların göreve çağrılması delilikle benzerlik göstermektedir. Delilik, şaman adayının göreve çağrılmasıyla başlar ve şamanın hayatı boyunca ölümüne kadar devam eder. Şaman aday göreve başlamadan önce bedenini ruhlar sarar, bu cin tutma (cinlenme) hali adayın hürriyetini kısıtlar, her ne yaparsa ruhların etkisi altında yapar. Bu nedenle göreve çağrılan şamanlara Türkler, tös pasat, tös basıp-yat, şorlar parip-çat, tös pasçıt derler, bu kelimelerin anlamları ruh basmış/tutmuş demektir (Bayat, 2018: 36). Türkler, İslam dinine geçtikten sonra da cin

² M. Gökcan Türkdoğan'ın *Klasik Türk Edebiyatında Yusuf u Züleyha Mesnevileri Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları) eserine bakınız.

³ Ayrıntılı bilgi için N. Ahmet Özalp'in *Aşk Gölünde Yüzen Canlar* (İstanbul: Büyüyenay Yayınları) çalışmasına bakınız.

çarpmasını, vücuda cin girmesini ve bireyin ruhlar tarafından yönlendirilmesini delilik olarak kabul etmişlerdir.

Şaman olacak kişiler küçük yaştan itibaren düşünceli olurlar, yaradılışları gereği genelde şairdirler ve irticalen şiir okuyup, söylerler. Esrime ve vecd halindeyken ruhlarının göğe çıktığına, yer altına indiklerinde cehennemi gördüklerine inanırlar. Ayrıca özel bir ruha/töse sahip olduklarını düşünürler. Don değiştirip gökyüzünün en üst katmanlarına çıktıklarını iddia ederler. Ateşin kendilerini yakmadığını, kuş suretine girip uçtuklarını, boğa suretine girip mücadele edebileceklerini belirtirler (İnan, 2017: 73-79). Bu doğaüstü kozmik seyahatler ve akılla izah edilemeyen durumlar deliliğe oldukça benzemektedir. Bundan dolayı da deliliğin ilk prototype'nin şamanlık olduğuna dair aralarında var olan benzerliklerden ötürü ileri sürülen iddialar güçlenmektedir.

2. Şamanların (Kamların) ve Delilerin Benzerlikleri

Şamanlıkla delilik arasında birçok yönden benzerlik vardır. Şamanlar ve deliler, hukukî münasebetlere, siyasi emir ve nizamlara müdahale etmezler. Her ikisi de maddeye bağlı değil, ruha/vicdana bağlı olarak yaşarlar (Yörükân, 2013: 53). Dünyevî bir amaç, birikim için çalışmazlar. Şamanların ve delilerin dünya ve onun nesnelere karşı keskin, katı bir tutumları vardır, onlar maneviyata önem verirler ve yarını değil anı düşünerek hareket ederler, geçmişin pişmanlığını ve geleceğin kaygısını taşımazlar.

Deliler ve şamanların genelde doğaüstü varlıklarla, kutsal ruhlarla ya da kötü ruhlarla iletişim halinde oldukları düşünülür. Şamanın trans haline geçmesi ve ruhlardan/cinlerden haber alması delilerin de bazen gâipten haber verircesine konuşmalarıyla benzerlik gösterir. Şamanın ruhlar tarafından göreve çağrıldığında buhranlar geçirdiği, krizler yaşadığı, kendisine ve çevresine zarar verdiği bilinmektedir. Delilerin de tıpkı şamanlar gibi akıllarını kaybettiklerinde başka hissiyatın/gücün etkisi altına girdiklerinde kontrol altında tutulmak amacıyla zincirlendiklerine, bağlandıklarına şahit olunmaktadır. Cezbeye geldiklerinde/esrimeye başladıklarında alışılmamış sesler çıkarırlar ve insanlar tarafından bilinmeyen kelimeler kullanırlar (Eliade, 1999: 16). Bu yönleriyle her ikisi de gizli bir dile, ifade şekline sahiptirler.

Her ikisinin de giyim tarzları, hareketleri, konuşmaları, tutum ve davranışları sıradan insanlardan farklıdır. Bundan dolayı halktan uzakta ikamet ederler ve aile, akrabalık, arkadaşlık ilişkilerinin onların hayatında pek yeri olmaz. Şamanlar genelde hayvan postundan kıyafetler giyer ve üstlerine çeşitli kemik, demir, apolet vb. nesnelere takarlar. Ruhlarla iletişime geçerken ise davul ya da tef gibi enstrümanlar kullanırlar ve maskeleri ile genelde yüzlerini kapatırlar. Deliler de yaygın olmamakla beraber genelde çıplak, yırtık, kirli, uyumsuz kıyafetler giyerler. Saçları, çoğu zaman dağınık ve kirli bazen de keldirler elleri, yüzleri, bakışları normal insanlara göre tuhaftır. Bazı delilerin tahtadan gemileri, değnekten arabaları vardır. Boyunlarında ya da bileklerinde çeşitli apoletler, demirlere de rastlanmaktadır. Ayrıca şamanlar ve delilerin ihtiyaçları genelde halk tarafından karşılanır.

İlk şamanların kadın olduğu bilinmektedir (Bayat, 2010) fakat bu görev daha sonradan erkeklere geçmiştir. Şaman gökyüzünün katlarını çıkarken kimi zaman kadın şaman donuna girer, kıyafetlerindeki bazı aksesuarlar bunu göstermektedir. Delilerde de benzer unsurlara rastlanmaktadır. Bazı deliler erkek iken kadın kıyafeti giymekte, saçlarını uzatmakta ve seslerini incelterek konuştukları ve cinsiyetlerini gizledikleri görülmektedir

Şaman hastalığı, ruhlarla iletişime geçme anlamına gelen bir deliliktir. Şaman hayatı boyunca bu deliliği devam ettirir. Bu delilik ruhsal bir hastalıktır. Küçük yaşlardan itibaren bu hastalık görüldüğü gibi ileri yaşlarda da görülebilir. Delilik de bu bağlamda şamanlıkla benzerlik göstermektedir bir insan küçük yaşta herhangi olay ya da durum karşısında aklını yitirebileceği gibi orta ve ileri yaşlarda da delirebilir. Şamanın kendisi deli olmayabilir, şamanlık süreci, esrime ve gaipden konuşma bir deliliktir. Şamanın toplumun huzuru için kendini feda etmesi, ruhlarla insan arasındaki iletişimi sağlaması, doğayı istenen yönde dönüştürmeye çabalaması onun kutsal bir deli (Mecânînü'l-Hak) olduğunu ortaya koyar (Bayat, 2018: 41-45).

Şamanlarla delilerin başka benzer özellikleri ise bayılma, kendinden geçme, ağızdan köpük, burundan sümük, salya gelmesi, çılgık atma, mırıldanma, zıplamadır. Her ikisinde de bu davranışlar sıkça görülmektedir. Bu davranışlardan ötürü insanlar onlara karşı korku ve çekingenlik duymakta ve çoğu zamanda bu davranışları dolayısıyla onlar toplumdan uzaklaşmaktadırlar. Tenhaliği, yalnızlığı sevme, kuytu yerlerde ikamet etme, doğayla iç içe yaşamayı tercih etme her iki insan tipinde de (şaman-deli) görülen en belirgin özelliktir.

3. Malatya Yöresindeki Delilerin (Velilerin) Sosyal Hayat İçerisindeki Yeri ve Delilerle İlgili Tespit Edilen Anlatılar

Türkler, İslamiyet'i kabul etmeden önce de kabul ettikten sonra da toplumda şamanlara/velilere ya da tavır ve duruşlarıyla farklı bir insan profili çizen delilere önem vermiştir. Delilik ve velilik arasında ince bir çizgi olduğunun idrakinde olan Türk milleti, Batı toplumlarında görüldüğü gibi delileri sosyal hayattan dışlamamıştır. Toplumumuzda samimiyetleriyle ön plana çıkan delilerin kutsal ruhlarla (kimi zaman kötü ruhlarla) iletişimde oldukları farz edilerek ihtiyaçları giderilmeye, duaları alınmaya çalışılmıştır. Sosyal hayatın içinde ve kimi zaman da kahramanlıkları ve yiğitlikleri ile ön planda yer alan deliler/veliler, tarihimizin birçok savaşında en ön saflarda yer alarak etkin bir rol oynamıştır. Camiden cemiyete kadar toplumun hemen her alanında saygı gören bu kişiler, hayatları ve hikâyeleriyle nesilden nesile aktararak birer kahraman olarak kabul görmüşlerdir.

Türk kültüründe romantik deli, akıllı deli, kutsal deli, kahraman delilere ait anlatılara rastlamak mümkündür. Malatya yöresinde birçok mecnun, meczûb, deli ya da diğer adıyla muvelleh vardır. Bunlar; Mercedes Kadir, Deli Gaffar, Deli Ahmet, Deli Yusuf, Gız Mahmut, Şorikli Yaşar, Onyedili (Zülküf Dayı), Mustafa Dayı, İzzo (İzzettin), Haceli, Faro, Adliye Bekir, Mısto, Mamulo, Niro (Nurettin), Bese ve Azet Bacı'dır. Farklı zamanlarda yaşayan bu zatlar Malatya'nın adeta simgesi haline gelmişlerdir. Davranışları, hareketleri, konuşmaları, kıyafetleri, kendilerine has sözleriyle ilde ve ülke genelinde tanınmışlardır.

İsimlerini saydığımız Malatya'da yaşamış bu veliler/deliler hakkında halk arasında kabul görmüş anlatılar vardır. Gerek derlediğimiz gerekse yazılı halde ulaştığımız bu hikâyeler Malatya'nın velileri/delileri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Çalışmada, bahsi geçen Malatyalı veliler/delilerin özellikleri, ilde yaşayanların bu şahıslara verdiği değer ve atfedilen özellikleri sıralanarak kutsallık bağlamında şamanın sahip olduğu kimi özellikler ile çalışmaya konu olan delilerin ortak özellikleri karşılaştırılarak irdelenmiştir. Böylece şamanlık ve delilik arasındaki benzerlikler Malatya delileri/velileri üzerinden ortaya konulmuştur.

3.1. Mercedes Kadir ve Kardeşleri

Metin ve Sıddı Zeynep Kaygı'nın sekiz çocuğundan biri olarak dünyaya gelen Kadir (Fatih) Kaygı -namı diğer Mercedes Kadir- hem Malatya'da hem de tüm ülkede adı bilinen ve tanınan

bir şahsiyet olmuştur. Şehirde herkesin sevgisini, saygısını kazanan ve halkın maskotu olan Mercedes Kadir, üç metrelik sırığını/tahtadan değneğini iki bacağının arasına alarak kilometrelerce yol yapan, yolda kalanları tahtadan aracına buyur eden, trafik kurallarına uyan, yayalara yol veren, kırmızı ışıkta durmasını bilen nezaket sahibi bir deli/velidir.

Şamanlar, ruhlarla ilişki kurarken davulu kullanır, aslında bu enstrüman onun kutsalla iletişimini sağlayan bir vasıta. Mercedes Kadir'in süslediği sırığı da vasıta açısından şamanların kutsal saydıkları araçlar ile benzerlik göstermektedir. Halk şamanlara saygı duyar ve onların alkış ve kargışlarının kabul olduğuna inanır. Malatya halkı da Mercedes Kadir'e ehliyet ve ruhsat vermiş onu mutlu etmeye çalışmıştır⁴. Malatya halkı Kadir'i kıymet verip sahiplenerek onun hayal dünyasına girmiş ve o dünyasında rol almaktan mutlu olmuştur.

Mercedes Kadir ile ilgili anlatılan hikâyeler:

Mercedes Kadir'in annesini bir gün hastaneye yatırır. Kadir'in mahalleden komşusu Derviş Amcanın eşi de aynı oda da kalmaktadır. Derviş Amca ve Mercedes Kadir aynı hastanede aynı odada otururlar.

Derviş amca 21.00 olunca hanıma seslenir ve eve gitmek için müsaade ister. Malum olduğu üzere araç saati yaklaşmıştır.

Mercedes Kadir atılır ve Derviş Amcaya “Amca otuy otuy ben seni arabayla bırakırım” der.

Derviş Amca Kadiri kırmaz ve oturur. Ve Kadir'in hastanede bir akrabası olduğunu ve onun bırakacağını düşünür.

Saat 23.00 olduğunda Mercedes Kadir “Amca hadi kalk gidelim” der.

Derviş Amca “ama araba gelmedi” der.

Kadir “aşağıda aşağıda” der ve inerler. Mercedes Kadir önde Derviş Amca arkada ilerlerler.

Kadir, park ettiği aracının (sırık) yanına gelir, birkaç manevrayla döndükten sonra parktan çıkar ve Derviş'e “hadi amca atla gidelim” der.

Gecenin o saatinde yaya kalan Derviş Amca, Kadir'in sopadan arabasına biner ve Tecde'ye (Malatya'nın şu an bir mahallesi, hastaneyle arası yaklaşık 20 km) kadar sohbet ederek gelirler.

Derviş Amca evlerinin önüne geldiğinde, Kadir ben burada ineyim der ve borcunu sorar.

Kadir “olmaz olmaz para almam” der.

Aslında bu yaşanmış hikâye oldukça ilginçtir, gecenin bir vaktinde sopadan bir arabaya binip saatlerce yürümek ve bir muvellihin gönlünü kırmamak, onun dünyasına karışmak, oyunu sürdürmek açısından önemlidir. Malatya insanı da eski Türk inancında olduğu gibi halkın şamana gösterdiği saygıyı velisine/delisine göstermiştir.

Bir başka hikâye ise şöyledir:

Kadiri komşularından birisi balkonda uyurken gece saat 02.00 gibi kapı zili peş peşe çalınır.

Balkondan kafasını uzatıp bakan komşusu Kadir'i görür. Ve sorar “Kadir gecenin bu saatinde hayırdır!”

Kadir “Metin abi arabanı yola park etmişsin geçemiyim” der.

⁴ <https://listelist.com/malatyanin-delileri/>

Komşusu “Kadir bak kenarda yer var oradan geç” der.

Kadir “yok abi geçemem, arabana çayparım” der (Yiğit, 2020: 20).

Görüldüğü gibi Mercedes Kadir, nezakete, kurallara, kanunlara uyan ve insanlara örnek gösterilebilecek bir deli/velidir. Hastasının başında bekleyen, yolda kalanı gönlünce, imkânınca taşımaya çalışan bir insandır.

Fotoğraf-1: Mercedes Kadir kaldırımında aracıyla ilerlerken.

Mercedes Kadir’in ailesinde başka veliler de vardır. Doğuştan engelli olan Mehmet Kaydı, Azet Kaydı, Ziya Kaydı, Semiha Kaydı ve Necdet Kaydı da farklı tavırları ile dikkat çekmektedir. Mercedes Kadir’den sonra hakkında bilgi sahibi olduğumuz Ziya ve Necmettin Kaydı’dır.

Ziya Kaydı bedenen hiçbir kusuru olmayan fakat doğuştan zihnen engellidir. Ziya arabaya ve trafik polisliğine meraklı olan bir insandır. Ziya, ağzında bir düdükle işaretler yaparak trafik akışını düzenler ve Malatya halkı Ziya’nın direktifleri doğrultusunda trafik kurallarına uymaktadır. Ayrıca Ziya elinde sadece bir direksiyonla kamyon sürer gibi sesler çıkartır ilin bütün mahallelerini dolandır.

Ziya bir gün elinde yine direksiyon korna çala çala mahallesine gelir. Sokağın başında dere ve üzerinde de köprü vardır. Tuttuğu direksiyonu kamyon olarak gördüğü için tek manevrada geçemez, o sırada mahallenin yaşlılarından Ahmet Amca bu durumu görür ve Ziya’nın yanına gider.

Ahmet Amca, “sağ yap, sol yap, geri git, ileri git” diyerek üç, dört manevrada Ziya’ya köprüyü geçirir.

Ziya bu arada tabi ki bir kamyonun çıkartabileceği bütün sesleri çıkartır (Yiğit, 2020).

Malatya’da halk velilerini sahiplenmiştir. O kadar ki olmayan bir kamyonun direksiyonuyla farklı bir dünyada yaşayan Ziya’ya insanlar manevra yaptırmakta, yardımcı olmaktadır. Bu genelde Türk insanının özelde de Malatya halkının delisinin/velisinin dünyasına saygı gösterdiğinin açık belirtisidir.

Ziya’nın bir diğer özelliği ise o da şamanlar gibi boynuna taktığı, eline aldığı tenekeyi çalarak dans etmesi ve dans ederken söylediği kelimelerin gizli, anlaşılmaz olmasıdır. Bu yönleriyle Ziya’nın deli mi veli mi olduğunu bilmeyen insanlar onun karnını doyurmuş, kıyafetini

giydirmiş, harçlığını vermiş ve gönlünü hoşnut etmeye çalışmıştır. Ziya'nın teneke çalması da şamanların davul çalması ve transa geçmesiyle yönüyle ortaktır (Güngör, 2012: 65).

Mercedes Kadir'in abisi Necmettin Kaydı ise *tabla arabası* kullanarak çaldığı teyple insanları eğlendiren maskot bir tip olarak görünmektedir. Necmettin Kaydı halkın hürmet ettiği ve saygı gösterdiği deli/veli şahsiyetlerdendir. Zira Necmettin'in arabası, akşam eve dönerken sebzedem, gıdaya, giyimden yemeğe kadar doludur. Halk elinden geldiğince velilerinin ihtiyacını karşılamaya ve onların duasını almaya çalışmaktadır.

3.2. Deli Gaffar

Anadolu kültüründe her kasabanın, her köyün, neredeyse her mahallenin muhakkak bir delisi vardır. Malatya'nın "Deli Gaffar"ı da bu insanlardan birisidir. O, eski tren yolu çevresine yayılmış Çavuşoğlu ile Salköprü mahallelerinin ortak delisidir. Esnafın eğlencesi, kadınların zararsız belalısı, çocuklara gelince şöyle tanımlamak doğrudur: Gaffar iyinin dostu, kötünün de düşmanıdır. O, taşıyanı taşlar, oynaşanla akranlaşan bir deli/velidir.

Deli Gaffar, şamanlar gibi farklı kıyafeti ve hareketleriyle farklılığını ortaya koymuş bir şahsiyettir, kendisinin hikmetli söyleyişleri ve ara ara cezbeye gelmesi, bağırması ve dönmesi, şamanların davranışlarıyla benzerlik göstermektedir. Malatya halkı; Gaffar'ı sahiplenmiş, saygı göstermiş ve onu mutlu etmeye çalışmıştır.

3.3. Şorikli Yaşar

Ağızdan akan salyaya Malatya'da şorik denir. Yaşar'ın lakabı da buradan gelir. Yaşar'ın şoriği kadar önemli bir başka özelliği de şans oyunu oynayanlara bir tür danışmanlık yapmasıdır. Malatya'da delilerin uğur getirdiğine inanılır. Toto'nun 13+1 hedefiyle oynandığı zamanlar, ev sahibi 1, misafir 2, beraberlik için 0 yazılmaktadır. "Ne yazayım?" diye soranlara, rakam nedir bilmeyen Yaşar'ın yanıtı "dört ya da beş" olur. Verdiği cevaplar işe yaramazsa da yine halk Şorikli'ye sormadan şans oyunu oynamaz.

Halkın eskiden şamanların gaipten haber verdiği, ruhlarla iletişime geçebildiği ve geleceği öngördüklerine yönelik inançları vardır, aynı durum günümüzde de devam etmektedir. Halk deli/veli olan insanların kalp gözünün açık ve Tanrı'ya yakın olduklarını düşünür. Malatya'da Şorikli Yaşar gelecekte haber verdiği inanan velilerden bir tanesi olup ağızdan akan şoriği de şamanların trans haline geçtiklerinde ağızlarından gelen köpükle benzerlik göstermektedir. Kıyafet tarzı ve davranışlarıyla da dikkat çeken Şorikli Yaşar, gün içinde halkın içine karışsa da akşam uzlete çekilerek yaşamayı tercih etmiştir (Yiğit, 2020: 140).

3.4. Zülküf Dayı (Onyedili)

Malatya'nın bir diğer meşhur delisi/velisi de Onyedili'dir. Elindeki bastonunu sopa niyetine taşıyan ve Malatya'da belli saat aralıklarında belli cadde ve sokaklardan geçen Onyedili'ye, halk ve özellikle gördüğü yerde kızdırırlarmış. Zülküf Dayı, kallaviliği ile bilinen bir velidir. Camide namaz kıldığı bilinmekle beraber, şeriata aykırı davranışları ve sözleriyle de dikkat çekmektedir.

Zülküf Dayı namazlarını zaman zaman Yeni (Teze) Cami'de kılmış. Namaz kılarken etrafına bakar, kendisine güleni, bir şey diyeni cevapsız koymazmış. Cevapları da namaz kılarken ya da selam verdikten sonra verirmiş.

Bir gün Yeni Cami'de ikindi namazında uymuş hazır olan imama. İkindinin farzı bitmek üzere, son oturuşlar, imam selam vermek üzeredir. Bu arada Onyedili'nin sol yanında aynı

safta gırgır bir Malatyalı vardır. İmam sağa selam verdiğiğinde sol tarafındaki genç kulağına: “ONYEDİLİİİİİİ” deyivermiş.

İmam sol tarafa “Esselamu aleyküm verahmetullah” diye selam verirken Zülküf Dayı da gencin kulağına doğru eğilerek: “Ananı” demiş (URL-1).

Zülküf Dayı, kalenderi meşrep bir insan olması hasebiyle dikkat çekmektedir. Namazla arası olmakla beraber, konuşma tarzı ve dünyayı anlamlandırması diğer normal insanlardan farklıdır. Malatya’da deliler ile veliler arasında hiçbir fark yoktur. Halk ikisine de saygı duymaktadır. “*Kimin deli kimin veli olduğunu Allah bilir*” sözü ise ilde en sık kullanılan ifadelerden bir tanesidir. İşte bu yüzden farklı inanç ve etniklerdeki insanların ortak özellikleri bu veli/delilere sahip çıkmalarıdır.

3.5. İzzo (İzzet)

İzzet, Malatya’nın tanınmış delilerinden bir tanesidir. O konuşmaz konuşsa da ne söylediği pek anlaşılmazdır. Elindeki bastonu ve değişik giyim kuşamı ile farkındalığını ortaya koyan İzzet’in, yüz hatları çok derindir, zayıf ince yapılı ve bakışlarının daima sonsuzluğa dönük olduğu ifade edilir (Yiğit, 2020:143). Ayrıca sürekli kutnu kumaştan üç etekli bir elbise giyen ve başındaki kara kalpağını hiç çıkarmayan İzzo, sağ omzuna asıp, sol tarafına yönelttiği ve yanından hiç eksik etmediği uzun kayışlı, sarı renkli deri çantası ile bilinmektedir. Çantasının içinde neler taşıdığı bilinmeyen İzzo’nun en bildik özelliği ise sürekli homurdanmasıdır.

İzzet, sıra dışı giyimi ve konuşma tarzıyla deli mi velimi olduğu kestirilemeyen insanlardandır. Fakat İzzet’in Malatya halkı tarafından sevildiği, saygı gösterildiği bilinmektedir. Geçmiş dönemlerde şamanlarda giyim tarzı ve konuşmalarıyla farklı ve dikkat çekici insanlar olduğu kaynaklarda ele alınmaktadır (Anohin, 2008: 12). İzzet’in bu açıdan onlara benzediği aşikârdır. Halk bunun bilincinde olmasa da Türk kültüründe ve inancındaki delilere/velilere saygı gösterme hâlihazırda geçmişten günümüze şamanlığın bir uzantısı olarak devam etmektedir.

3.6. Haceli

Aşağışehir diye de anılan Eski Malatya’da yaşamış çizgili zıbnlı, iri gövdeli ve devamlı ayakta bekleyen Haceli, Malatya’nın bilinen delilerindedir. Haceli, özellikle şoförlerin korkulu rüyası olmuştur. Haceli konuşmayan, kimseye sataşmayan, kendi halinde bir delidir. Yere yatınca kendiliğinden kalkamazmış. Bu yüzden şoförler onu ezmekten korkarlarmış. Kamyon, otobüs, traktör şoförleri Aşağışehir’den Haceli’ye para vermeden geçmezlermiş (URL-2). Yine Eski Malatya’daki bütün sokak köpekleri Haceli’ye saygı gösterdikleri ve nereye gitse hep çevresinde oldukları, bir yerde durduğunda köpeklerin de durduğu bilinmektedir.

Şoförlerin ıssız yolda Haceli’ye para vermesinin nedeni korkmaları değil, yollarına kazasız gitme isteğidir. Haceli’nin veli bir zat olduğunu kabul eden Malatya halkı, onun duasını almak ve hatırını kırmamak için onu gözetmiş ve kollamıştır. Şamanların da yiyecekleri karşılığında dinî ritüeller gerçekleştirerek insanları kazadan beladan korumaya yönelik dua ve yakarıştı buldukları bilinmektedir (Akın, 2021: 61). Bu açıdan halkın Haceli’ye yardımıyla eski Türklerin şamanlara yardım etmesi benzerlik göstermektedir. Bu iki insan tipinin kutsal ruhlarla iletişimde olduğunu ve onların bazı olumsuz şeyleri iyiye çevirebileceği düşüncesi ve arzusu, bugün delilere saygı gösterilmesinin temelinde yatan inançtır (Gömeç, 2008: 81).

3.7. Gız Mahmut

Malatya'nın bir diğer velisi Gız Mahmut'tur. Siperi, bir kulağına dönük şapkası ve elindeki uzunca sopasıyla bilinen Gız Mahmut, kendisine sataşıldığında şebekleri anımsatan hareketlerle sağa sola hamle yapar fakat etrafındakilere zarar vermezmiş. Kendi halindeyken burnundan çıkardığı hafif seslerle "Ben gızım, gızım" diye söylenip gezermiş (Yiğit, 2020: 147). Gız Mahmut'un, erkek şamanların kozmik yolculuğa çıkarken kadın şaman donuna bürünmeleri gibi varlığını gizlemek, zelil görünüp veliliğini saklamak için kız gibi kendisini tanıttığı düşünülebilir.

3.8. Leylek Ana

Leylek Ana yani Deli Leylek, Malatya'nın Doğanşehir ilçesinin Şatıroba köyünde yaşamış anadan üryan dolaşan kadın velilerden kabul edilmektedir. Zemheri ayında bile göle girer yıkanır, çıktıktan sonra da sanki güneşin önündeymiş gibi hemen kurulanırmış. Hizmetlerini Del Hüseyin Dede üstlenirmiş. Sağa sola tuvaletini yapsa bile Del Hüseyin Dede'nin bizzat kendisi temizlermiş. Leylek Ana vefat ettikten sonra yöredeki kadınların rüyalarına çok girmiştir. Tüm rüyalarda da Kırklar Meclisi'nde öksüz çocukları emzirdiği görülürmüş (Çelik-vd, 2015: 80).

Leylek Ana, kadın velilerden/delilerden olduğuna inanılan ve mezarı günümüzde türbeye çevrilmiş kadın evliyalardandır. Geçmiş dönemdeki şamanlar gibi dünyanın kaygısından sıyrılan ve dünyaya ait her şeyi bırakan Leylek Ana, ilahi aşk ile kendinden geçmiş bir mecânû'l- Hak'tır. Aşk varılmak istenen en büyük makamdır ve Hakk'ın sırrını anlamaktır. Akılsa bu sırrın anlaşılması karşısında engeldir. Veliler ise aklın dar sınırlarından kurtulmuş, aşkın deryasına ulaşmış insanlardır (Bayat, 2018: 154). Leylek Anada bu yönüyle kadın velilerdendir. Bugün mezarı ziyaretgâh olmuştur.

3.9. Del Hüseyin Dede

Del Hüseyin Dede, Malatya'nın Doğanşehir ilçesinin Şatıroba köyünde yaşamış velilerdendir. Hakkında anlatılanlar Del Hüseyin'in deli/veli olduğu yönündedir. Del Hüseyin her Cuma (Perşembe'yi Cuma'ya bağlayan gece) gecesi kaybolurmuş. Del Hüseyin'in eşi bu durumdan şüphe duymaya başlar ve Del Hüseyin Dede'yi göz hapsine almış. Fakat aynı gece (Cuma gecesi) uyandığında yine Dede'yi yatağında bulamazmış. Şafak vakti olduğunda Dede tekrar evine dönermiş. Bu hadise epeyce bir zaman tekrar edince Del Hüseyin Dede'nin eşi dayanamamış ve kaybolmaların sırrını sormuştur (Çelik-vd, 2015: 79):

Sen benden habersiz nerelere gidersin, yoksa Deli Leylek'le münasebetin mi var? der. Del Hüseyin Dede'de eşine şöyle cevap verir:

Hanım günahıma girme, bir sırrım var, söyleyemem. Eğer söylersem yola ihanet etmiş olurum ve yaşayamam. Ben seni aldatmadım, aldatmam da... Gel bu hırsından vazgeç!

Fakat eşi aynı üstelemeleri diğer günlerde de devam ettirir ve Del Hüseyin Dede'yi sürekli sorgular. Yağmur da yağsa kar da yağsa elbiselerin hep kupkuru. Belli ki uzaklara gitmiyorsun. Sen Deli Leylek'i kendine dost mu tuttun? der.

Del Hüseyin eşinin ısrarlarına dayanamaz ve sırrını ifşa eder:

"Biz Deli Leylek'le her cuma akşamı Adıyaman'a Ebu Zer el-Gıfari'ye [ö.652] gidiyoruz ve onun yaralarına derman çalıyoruz" der. Bu ikimizin sırrıydı ve sırrı aşikâr (faş) etmek can vermektir diye de yakınır. "Ben üç gün sonra vefat edeceğim ve benden üç gün sonra da Deli Leylek de vefat edecek" der. "Onu yakınımına defnedin"⁵ diye de vasiyette bulunur.

⁵Araştırmacı Yazar, Bilim Uzmanı Hasan Çelik'in 2012 yılında gerçekleştirdiği saha çalışması arşivinden alınmıştır.

Sırrını ifşa eden Del Hüseyin üç gün sonra vefat eder, onun ardından üç gün sonra da Leylek Ana vefat eder. Görüldüğü üzere mecânînü'l-Hak denilen ve evliya olduğu düşünülen deliler/veliler de vardır. Halk bu insanların manevî güçleri olduğuna inanır. İnsanlar bu veli/deli kimselerin kabirlerini ziyaret ederek istek ve dilekte bulunur. İslamiyet'ten önce şamanlıkta da benzer uygulamalar görülmektedir. Şamanlar da olağanüstü özelliklere sahip insanlar kabul edilir, onların ruhlarla iletişimde oldukları ve bu yüzden istediklerini iyi ya da kötü ruhlara yaptırabileceklerine dair insanlarda bir kanı vardır (Rayman, 2016: 69). Şamanların mezarları da genelde velilerin ki gibi dağ başlarında ve ıssız yerdedir. Bu bakımdan velilik şamanlığın İslam sonrasındaki nüvesidir. Birbiriyle birçok yerde uyuşmaktadır. İslam dinine geçmekle beraber şamanlar varlıklarını derviş, meczup, abdal, deli ve veli adları altında devam ettirmişlerdir.

3.10. Niro (Nurettin)

Niro, Malatya'nın Battalgazi ilçesi Çöşnük Mahallesi'nde yaşamış deliler/ velilerdendir. Onun deliliği/veliliği anne ve babasının gözleri önünde katledilmesinin ardından yaşadığı buhranın neticesinde gelişmiştir. Psikolojik rahatsızlığından önce, Malatya Öğretmen lisesinde eğitim alan Niro, ailesinin katledilmesinden sonra insanlardan kaçarak hayatını idame ettirmeye çalışmıştır. Bilhassa sevmediği insanlardan kaçma eğilimi göstermiştir. Kendisine zarar vereceğini düşündüğü insanlara karşı asabileşen Niro'nun kötü ruhlarla/cinlerle irtibatının olduğu söylenmektedir. Kadınlara üzerlerinde firkete/ çengelli iğne olmadan evden çıkmamalarını tembihleyen Niro, bu çengelli iğnenin onları cinlerin gazabından koruduğunu belirtmiştir. Üzerinde birçok çengelli iğne ve firkete ile dolaşan Niro kendisini görenlere bunlardan verir ve takmalarını söyler, bunun onları koruyacağını ifade eder. Niro, çoğu zaman eğitim hayatından öğrendiği şiirleri seslendirmiştir. İnsanlara zararı olmayan bu veli şahıs güvenini hissettiği insanlara gaipten haberler de vermiştir. Şöyle ki;

Mahalledeki kadınlardan biri hamile idi. Hastanede doktor kendisinin erkek evladı olacağını söylemiş. Bebek bekleyen o kadın bir gün Niro ile karşılaşmış, onu görünce tedirgin olan kadına Niro korkmamasını ve kendisinin beyaz tenli bir kız çocuğunun olacağını söylemiş. O gün Niro'nun söylediklerini önemsemeyen kadının gerçekten de beyaz tenli bir kız çocuğu olmuş, kadın daha sonra Niro'ya hediye alıp eşi ile birlikte ziyaretine gitmiş (Solmaz, 2016)

1998 yılının Nisan ayında vefat eden Niro (Nurettin), evindeki bütün halılar üzerine kapatılmış bir şekilde ölü bulunmuştur. Mahalle halkı hala onun cinler tarafından boğularak öldürüldüğüne inanmaktadır. Mahalleli Niro'nun yaşadığı evin çevresinde birçok kez ateşe benzer cisimler gördüklerini iddia etmişlerdir.

Şamanların iyi ruhlarla ya da kötü ruhlarla iletişimde oldukları bilinen bir husustur. Bu yönüyle Niro, normal insanların göremediği varlıkları görmekte ve onları tıpkı şamanların yaptığı gibi insanları kötü ruhlardan korumak için birtakım tavsiyelerde bulunmaktadır. Ayrıca şamanın demir ve benzeri materyalleri üzerinde taşıdığı gibi Niro'da demirin koruyucu özelliği olduğuna inanmakta ve inşaları demir firketelerle hastalık ve zararlardan korumaya çalışmaktadır.

3.11. Bese

Malatya'nın Battalgazi ilçesi Çöşnük Mahallesi'nde yaşayan bir diğer deli/veli Bese'dir. Doğuştan zihinsel engelli olan Bese'nin deliliğine dair Mahalle halkı tarafından çeşitli efsaneler anlatılmıştır. Kimi annesinin Bese'ye hamile iken ekmeğe bastığını, kimi Cuma gecesi besmele çekmeden sıcak suyu dışarı döktüğünü, kimisi de hamilelik esnasında kuru soğan kabuklarını ateşe attığı için –kuru soğanın yöre halkı tarafından cinlerin parası olduğu inancı vardır- Bese'nin

hasta doğduğu söylenmektedir. Bütün bunlar halkın nazarında Bese'nin cinlerin gazabına uğradığının sebepleridir. Ailesi Bese doğduğunda onu insanlardan saklamak için bir hayli çaba sarf etmiştir, zira Bese doğduğunda dişleri olan bir bebektir. (Yörede doğduğunda ağzında diş olan bebeklerin büyüyünce yakınlarından birini öldüreceği inancı vardır) Hatta babası korkulan akıbetten kurtulmak için birkaç kere Bese'yi öldürme teşebbüsünde bulunmuştur. Komşuların ve hatırı sayılır büyüklerin araya girmesi ile baba bu düşüncesinden vazgeçmiştir. Ancak Bese'nin eve hapsedilmesi ömür boyu sürmüştür. Evlerinin penceresinden gelen geçeni seyrederek büyüyen Bese, çıkardığı tuhaf seslerle çocukların korkulu rüyası olmuştur. Öyle ki insanlar artık pencere önünden geçemez hale gelmiştir.

Bese'nin doğumu gibi ölümü de bir hayli ilginç olmuştur ve yöre halkı tarafından ölümüne dair çeşitli hikâyeler üretilmiştir. Anne ve babası öldükten sonra Bese'nin bakımını üstlenen abisinin eşinin Bese'ye şiddet uygulaması Bese'nin evden kaçmasına sebep olur. Bir hafta boyunca kendisinden hiçbir şekilde haber alınamayan Bese, 2000 yılında evlerine bir hayli uzak bir mesafede olan dağda kenger toplamaya giden mahalleli tarafından vücudunun yarısı yanık bir şekilde ölü bulunmuştur. İlk etapta cesedin Bese'ye ait olduğunu anlamayan yöre halkı abisinin olay yerine gelip cesedi teşhis etmesi ile ölen kişinin Bese olduğu anlaşılmıştır. Yöre halkı, üzerinde yanıcı ve kesici alet olmayan, doktor kontrolü sonucu başka biri tarafından öldürülmediği de kesinleşen Bese'nin cinler tarafından yakılarak öldürüldüğüne inanmaktadır. Öldüğü dağ yamacı insanlarca kutsal kabul edilip senelerdir yolu düşenler tarafından ziyaret edilmektedir (Solmaz, 2017). Şamanların bedenlerinin öldükten sonra genelde yüksek dağ başlarında bırakıldığı ya da gömüldüğü bilinmektedir. Bese'de dağ başında vefat etmiş ve mezarı hâlihazırda ziyaretgâh olmuştur. Doğum şekli ve fiziki özellikleriyle damgalanan Bese, ruhlar tarafından davet alan şamandan farksız değildir. Türk kültürünün erken döneminde ortaya çıkan şamanistik dünya görüşünün ürünü olan olağanüstü varlıklar daha sonraki dönemlerde “cin” ve “şeytan” gibi daha yaygın ve evrensel kabullere dönüşmüştür (Çobanoğlu, 2009: 269).

SONUÇ

Delilik, aklın sınırlarından kurtulma, bu yönüyle de sınırlı akla sahip normal insanlardan farklılaşma ve uzaklaşma anlamına gelmektedir, bu yönüyle delilik/velilik olumlu bir anlam ifade etmektedir. Deliliğin tarihi arka planında şamanlık geleneği vardır. Ruhlarla ve cinlerle iletişim halinde olan, doğayı istenen ve arzu edilen yönde dizayn etme ve Tanrı(lara)'ya kurban sunma ve iyi ruhları gökyüzüne kötü ruhları yeraltına götürme görevini icra eden şamanlar şekilsel ve ruhsal olarak delilerin atalarıdır. Bir ırmağın suyu gibi zamanın akışı içinde şamanlık değişip dönüşerek veli/deli, abdal, muvelleh, mecnun, meczup gibi adlarla varlığını devam ettirmiştir. Türk halkı da geçmişte olduğu gibi günümüzde de bu insanları toplumsal hayatın içine dâhil ederek onlara fazlasıyla sevgi beslemiş ve saygı göstermiştir. Bütün bu insanların ihtiyaç ve istekleri yine halk tarafından karşılanmış, saygıya layık görülmüşlerdir.

Malatya yöresinde ulaştığımız bulgular neticesinde şamanlıkla velilik arasında biçimsel ve tarz açısından oldukça benzerlik tespit edilmiştir. Yazılı ve sözlü kaynaklardan elde ettiğimiz bilgilerin neticesinde, delilik ve velilik kavramının bir addedildiği bundan dolayı da Malatya halkının böyle sıra dışı, farklı insanlara saygı gösterdikleri tespit edilmiştir. Halk delilerinin dünyasına katılmış, ihtiyaçlarını karşılamış ve duasını almaya çalışmıştır. Ulaştığımız sonuca göre şamanlık döneminden günümüze kadar tutum ve davranışlarıyla farklı olan insanların deli mi veli mi (muvelleh) olduğuna karar veremeyen halk, bu zatların Allah'ın kendilerine bir

armağanı olduklarını düşünmüş ve bu yönde güçleri yettiğince onlara yardımcı olmaya çalışmışlardır.

KAYNAKÇA

- AKIN, H. (2021). Delilik, Melankoli, Cinlenme- Hristiyan Batı Dünyası'nda Aykırılık Yaratan Hâllerin Tarihi, İstanbul: Verba Yayınevi.
- ANOHİN, A. V. (2008). “Şamanların Ayinlerde Söylemiş Oldukları Sözlerden Örnekler”, (Derleyen, E. Akgün), Türk Dünyasında Din ve Gelenek Üzerine: Şamanizm, Burhanizm, Yesevilik, İstanbul: Doğu Kütüphanesi, pp.11-16.
- ARTVİNLİ, F. (2017). Delilik, Siyaset ve Toplum, Toptaşı Bimarhanesi, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- BAYAT, F. (2007). Türk Mitoloji Sistemi, Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi 1, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- BAYAT, F. (2010). Türk Kültüründe Kadın Şaman, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- BAYAT, F. (2018). Türk Kültüründe Deli ve Delilik, İstanbul: Öteken Neşriyat.
- ÇELİK, H.-vd (2015). “Doğanşehir Alevilerinin Muharrem Ayındaki İbadetlerine Dair Bazı Tespitler ve Ziyaretgâhlarıyla İlgili Halk Efsaneleri (Şatıroba Köyü Örneği)” Alevilik-Bektaşılık Araştırmaları Dergisi S. 12, pp.67-96.
- ÇERMELİ, M. (2020). Delilik Paradoksu, İstanbul: İz Yayıncılık.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2009). “Türk Halk Kültüründe Şeytan Telakkisi Üzerine Tespitler”. Motif Akademi Halkbilimi Dergisi. 2 (3-4), 269-282.
- DOLS, M. W. (2003). Mecnun: Ortaçağ İslâm Toplumunda Deli (Çev. D. G. Dinç), İstanbul: Pinhan Yayınları.
- ELİADE, M. (1999). Şamanizm, (Çev. İ. Birkan), Ankara: İmge Kitabevi.
- GÖMEÇ, S. (2008). Şamanizm ve Eski Türk Dini, Ankara: Likya Kitap.
- GÜNAY, U. T. (2015). Türkiye’de Âşık tarzı Destan Geleneği ve Rüya Motifi, Ankara: Akçağ Yayınları.
- GÜNGÖR, H. (2012). Türk Din Etnolojisi, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- İNAN, A. (2017). Tarihte ve Bugün Şamanizm Materyaller ve Araştırmalar, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kezban Akatay, Malatya, 1964, İlkokul, Ev hanımı, [Fatih Solmaz tarafından 4 Aralık 2016’da gerçekleştirilen görüşme]
- KOMİSYON (2011). Türkçe Sözlük, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZTÜRK, E. (2012). “Muvelleh Kavramı Üzerine”, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi C.53, S.1, pp.35-53.
- PALA, İ. (2012). Ansiklopedik Divân Şiiri Sözlüğü, İstanbul: Kapı yayınları.
- RAYMAN, H. (2016). Eski Türklerde Üç Din: Şamanizm, Budizm, Manihaizm, Ankara: Karınca Kitap Yayınları.

SİMTH, M. (2016). Rabia-Bir Kadın Sûfi- (Çev. Ö. Eraydın), İstanbul: İnsan Yayınları.

YİĞİT, A. (2020). Koca Bir Şehrin Kalbine Giren Adam Mercedes Kadir, İstanbul: Çıra Yayınları.

YÖRÜKAN, T. (2013). Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri Şamanizm, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Zeynep Aslan, Malatya, 1947, Okur-yazar, Ev hanımı, [Fatih Solmaz tarafından 2 Ekim 2017'de gerçekleştirilen görüşme]

İnternet Kaynakları

<https://hedik.org/biyografi/onyedili-zulkuf-dayi> (ET: 25.06.2021).

<http://www.malatyagezi.com/eski-malatyalı-haceli.html> (ET: 20.06.2021).

EKLER:

Ek-1: Malatya'nın velileri/delileri